

Світлана Федоренко,

доктор педагогічних наук, доцент,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова
(м. Київ)

Svitlana Fedorenko,

Doctor of Pedagogics, Assistant Professor,
National Pedagogical Dragomanov University
(Kyiv)

УДК 376-056.262(477.8)(091)

РОЗВИТОК МЕРЕЖИ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИХ ЗАКЛАДІВ ДЛЯ СЛІПИХ ДІТЕЙ У ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ

DEVELOPMENT OF THE NETWORK OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS FOR BLIND CHILDREN IN WESTERN UKRAINE

В статті аналізуються особливості становлення, розвитку та діяльності шкіл для сліпих дітей на території Західної України, починаючи з 1851 року, та визначені основні тенденції їх генезу.

Ключові слова: Західна Україна, школа для сліпих, сліпі діти, навчально-виховний процес, національна освіта.

The article presents analysis of the special features in establishment, development and functioning of the schools for blind children at the territory of Western Ukraine starting from 1851, as well as defines major trends in their genesis.

Keywords: Western Ukraine, school for blind children, blind children, educational and upbringing process, national education.

В статье анализируются особенности становления, развития и деятельности школ для слепых детей на территории Западной Украины начиная с 1851 года, определены основные тенденции их генезиса.

Ключевые слова: Западная Украина, школа для слепых, слепые дети, учебно-воспитательный процесс, национальное образование.

Постановка проблеми. Навчання і виховання дітей з порушеннями зору завжди було і залишається зараз органічною складовою загальної справи розвитку національної школи. Тому вивчення, теоретичне узагальнення історії становлення та розвитку спеціальних шкіл для незрячих дітей, наукове осмислення минулого досвіду та визначення шляхів подальшого удосконалення процесу навчання і виховання в них є важливим актуальним завданням історії тифлопедагогіки.

Аналіз актуальних досліджень. Хоча в дефектології існують дослідження історії спеціальних шкіл для дітей з різними видами психофізичних порушень (В.І.Бондар, Т.А.Гроза, І.Г.Єременко, Т.П.Свиридюк, О.М.Таранченко, В.В.Шевченко, М.Д.Ярмаченко), ґрунтовним вивченням питань історії виникнення та розвитку шкіл для дітей з порушеннями зору до теперішнього часу ніхто не займався.

Зазначимо, що з часу проголошення незалежності України спостерігається збільшення інтересу дослідників до історико-тифлопедагогічної проблематики (Л.Г.Кулик, Л.О.Куненко, А.В.Орлов А.В.Подгаєцький). Однак на сьогодні немає жодного історико-педагогічного дослідження, в якому б розглядалися питання становлення та розвитку практики навчання й виховання осіб з порушеннями зору в Західній Україні.

Мета статті. Виявити особливості виникнення, становлення та генезу спеціальних закладів освіти для дітей з порушеннями зору в Західній Україні.

Виклад основного матеріалу. Майже до середини ХІХ століття на території тогочасної Західної України систематичного навчання цієї категорії осіб не відбувалося. Значну роль у розвитку національної освіти відіграла революція 1848 року, яка мала позитивні наслідки для українців Галичини. Вони отримали конституційні громадянські й політичні права, в центрі уваги постали питання національної освіти й виховання [2, с. 130].

У результаті посиленої уваги суспільства до освіти всіх категорій населення у Львові в 1851 році виник перший спеціальний навчальний заклад для сліпих дітей в Україні. Оскільки ця школа була створена переважно для польських дітей, то й навчання в ній відбувалося польською мовою, хоча там навчалися й діти українців. На навчання сліпих гроші були виділені ще у 1845 році польським поміщиком Вікентієм Заремба-Скрежинським, який був знайомий зі справою навчання сліпих у Віденському інституті сліпих. Завдяки його активній філантропічній діяльності були зібрані кошти від інших громадян, і в 1851 році вже у новому окремом приміщенні почала діяти школа для 32 сліпих дітей. Вчителі школи проходили підготовку для роботи зі сліпими дітьми у Відні, Празі, Парижі та в інших містах Західної Європи.

Школа довгий час існувала як приватно-благодійна установа за кошти, які збирала як пожертву дирекція. Термін навчання в школі складав спочатку 6, а пізніше – 7 років.

У 1901 році по вул. Франка було побудоване нове приміщення садиби школи (в якому вона знаходиться по теперішній час), яке задовольняло потреби розвитку та орієнтації в приміщенні сліпих учнів.

У 1905 році контингент школи складав 53 сліпих дітей. Це був єдиний спеціальний заклад в Україні, в якому існувала дошкільна група для незрячих дітей. У школі на високому рівні була налагоджена навчально-виховна робота, для навчального процесу було придбане спеціальне обладнання, організовані майстерні, в яких виготовлялися щітки та кошики. Випускники школи складали спеціальний іспит з професійного навчання, після чого отримували посвідки, в яких відзначався розряд їх робітничої кваліфікації, й шли працювати в приватні майстерні. Сліпі випускники із заможних сімей організовували власні майстерні. Також у школі готували настройщиків музичних інструментів та масажистів.

Початок імперіалістичної війни 1914 року привів школу до занепаду. Приміщення було забране Австрійським урядом для сліпих інвалідів війни, де вони знаходилися до 1916 року, а школа закрита. У 1917 році школу було знову відкрито й зараховано для навчання лише 20 сліпих дітей. У зв'язку зі складним політичним та економічним становищем контингент учнів збільшувався дуже повільно: у 1923 році – 40 учнів, а в 1939 році – після возз'єднання українських земель – 60.

В результаті возз'єднання західних областей України в 1939 році в Українську державу Львівська школа для сліпих перейшла в державну власність. Починаючи з цього періоду навчання почало відбуватися українською мовою, хоча частина вчителів школи поставилася до такого нововведення негативно. Тому, одразу ж з початком німецької окупації, педагогічний колектив повернувся до викладання польською мовою та до старих форм роботи. Під час війни дітей було вивезено до Гребенова.

Після звільнення Львову від німецьких загарбників дітей повернули до школи й вона відновила свою роботу, не зважаючи на складні економічні умови в країні та те, що будівлю школи було майже зруйновано та знищено майже увесь інвентар.

Протягом декількох років будівля Львівської школи була відремонтована, укомплектована необхідним обладнанням для навчання сліпих дітей. З часом Львівська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат №100 для сліпих дітей стала однією з найкращих в Україні, залишаючись такою й дотепер [5].

Важливе значення для становлення системи спеціальних шкіл в Україні мало відкриття у 1908 році Чернівецької школи для сліпих та глухонімих, яка знаходилася на території української Румунії. Її було організовано з ініціативи української інтелігенції на благодійні кошти чернівчан. На Буковині на той час налічувалася значна кількість сліпих дітей, які проживали в гірських районах та не мали змоги вчасно отримати офтальмологічної допомоги. Тому кількість учнів цієї школи постійно збільшувалася, що потребувало добудови у 1910-1912 роках ще двох поверхів приміщення. Утримувалися учні за рахунок плати, яку вносили їхні батьки та за рахунок Міністерства освіти Румунії. Плата за навчання та утримання дітей була дуже високою. Хоча більшість учнів були українцями за національністю, навчання в школі відбувалося румунською мовою. Поряд із загальноосвітньою відбувалася й професійна підготовка сліпих учнів. Їх переважно навчали лозоплетіння. В школі широко застосовувалися фізичні покарання. Виховних груп, позакласної та позашкільної роботи не було зовсім [6]. З часом школу було розформовано.

Ще однією школою для сліпих на Західній Україні, яка існує й сьогодні, є Мукачівська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат I-II ступенів для сліпих та слабозорих дітей.

Після падіння Австро-Угорської імперії Закарпаття увійшло до складу Чехословаччини. Необхідно відзначити, що, на відміну від насильницької анексії інших західноукраїнських земель, об'єднання Карпатської України з Чехословаччиною було добровільним. Чеська політика в галузі освіти і культури явила собою жадану заміну після інтенсивної мадьяризації. Таким чином, з огляду на благодійні обставини для розвитку освіти, в 1923 році за ініціативи директора Мукачівської міської лікарні доктора Альберта була відкрита школа для сліпих дітей. Це було дуже на часі, оскільки на Закарпатті проживало багато сліпих дітей, які ніде не виховувалися і не навчалися.

З цією метою був куплений маєток по вулиці Шугарут, 76, і з 1 вересня 1923 року школа розпочала свою діяльність. Спочатку в ній налічувалося 6 дітей.

Першим директором Мукачівської школи-інтернату для сліпих дітей був Гуменюк Ласло. Через рік він помер і на його місце був призначений Догун Ласло. З політичних причин тих часів, 15 серпня 1927 року Догун Ласло від цієї посади відмовився і новим директором став Штіліхо Шандор, який на той час працював вчителем Ужгородської школи глухонімих. В 1927 році Штіліхо Шандор вперше почав пошук та перепис сліпих дітей на Закарпатті. Завдяки цьому восени 1927 року кількість дітей у школі збільшилася до 35 учнів. З 1 вересня 1928 року в школі вже налічувалося 45 учнів, а з 1 вересня 1929 року в школі стало 55 учнів.

Вчителі та директор школи знаходилися на державному утриманні і рахувалися державними службовцями Чехословацької буржуазно-демократичної республіки. Обслуговуючий персонал, куди входили: вихователі-наглядачі, медсестра, прибиральниці, кухар рахувалися працівниками дитячого притулку. Дирекція школи ними не розпоряджалася. Утримання дітей в школі оплачували батьки, крім тих, хто мав так зване «Свідоцтво бідності». Школа працювала за програмою масової «народної школи» - восьмирічки. Дітей приймали в школу з 6 років. До 8 років вони проходили адаптацію і отримували необхідні навички для подальшого навчання. У школі учні перебували до 15-річного віку. Уроки викладались українською мовою. Разом з тим, був урок чеської мови. Крім загальноосвітніх уроків в школі були гуртки музики, співів, ліплення, діяв дитячий хор. В неділю всі учні йшли до церкви.

Творчу працю вчительства Закарпаття припинила угорська окупація (1939-1944 рр.). У цей період відновилася насильницька мадьяризація. Закривалися українські школи й відкривалися угорські навіть у тих селах, де проживали лише поодинокі угорці. Влада офіційно проголосила державною мовою угорську, а українські школи – русинськими.

З огляду на політичні події, у 1939 році чехи вивозять незрячих учнів в Польщу, а звідти в с. Солотвино на Тячівщині. Там вони перебували до 1940 року, а потім знову повернулися в м. Мукачеве. У цей час у м.

Мукачеве до влади приходять угорці, які всіх дітей до 15 років без відома й згоди батьків перевозять в м. Будапешт, де учнів починають навчати угорською мовою. Умови навчання і проживання там були набагато кращими ніж у Мукачеві. Але в 1944 році Будапештську школу було розформовано і в липні цього ж року учні повернулися додому. В цей період школа в Мукачеві не працювала [5].

У жовтні 1944 року Західна Україна увійшла до складу УРСР. Після звільнення західних областей від фашистської окупації розпочалася відбудова радянської системи освіти в краї. Мукачівська школа для сліпих була реорганізована в школу-інтернат, укомплектована з часом кваліфікованими вчителями-дефектологами.

Хоча життя в школі було цікавим і насиченим, приміщення школи не відповідало вимогам і нормам, тому настала потреба замислитися над будівництвом нової школи для сліпих дітей. Для цього в 1962 році були виділені кошти, але будівництво розпочалося лише в 1967 році.

У грудні 1970 року учні школи перейшли в нове приміщення на вул. Димитрова, 4, що позначилося на подальшому житті учнів. В них з'явилися всі необхідні умови для навчання та проживання. Чималу роль в житті школи відіграла робота учнів в майстерні. Саме там вони отримували навички самостійної праці. Продукція, яка виготовлялася учнями, реалізовувалась, а отримані кошти використовувалися для потреб школи, певна частина з них перераховувалась на особові рахунки учнів. Життя в школі поступово почало налагоджуватись. Цьому посприяв приїзд на роботу вчителів зі спеціальною дефектологічною освітою [4].

Зменшення кількості сліпих дітей, викликане успіхами офтальмології, призвело до того, що поступово, протягом семи років (з 1975 по 1982 рр.), були закриті класи для сліпих та відкриті класи для слабозорих дітей. Сьогодні школа забезпечує навчальний процес для сліпих та слабозорих дітей.

Цікавою є історія Кам'янець-Подільського училища для сліпих, що виникло в 1898 році на базі притулку для сліпих дорослих. На початку існування в училищі навчалося лише 20 хлопчиків з Кам'янець-Подільської та інших губерній, навчання коштувало 300 карбованців на рік. Дітей, як і в інших училищах для сліпих, навчали щіткарському та кошиковому ремеслам. Починаючи з 1917 року цей заклад зазнавав такої ж скрути, як й інші, що знаходилися на території України. У 1918 році, коли фронти війни упритул підійшли до Кам'янця-Подільського, училище було евакуйовано до Києва, а повернуто назад лише у 1934 році. 1 березня цього ж року в школі, яка розташувалася по вулиці Котовського, 7 (нині Соборна), розпочалися заняття [4, с. 31]. На день відкриття в школі налічувалося лише 8 учнів першого класу. А вже у вересні 1934 року в школі нараховувалося 35 учнів та три перших класи:

З перших же днів навчання учні були забезпечені букварями, читанками, підручниками з арифметики, надрукованими шрифтом Брайля, брайлівськими дошками, грифелями та папером для письма. У 1939 році до школи завезли нові наочні посібники, підручники, навчальне приладдя.

У жовтні 1935 року школа отримала музичні інструменти. В ній працювали хоровий, музичний та драматичний гуртки.

Кількість учнів поступово зростала. Якщо у 1938 році вона становила 47 чоловік, то у 1940 році дітей було вже 60. Незважаючи на значну кількість учнів, педагогічний колектив був невеликим, але докладав багато зусиль, щоб забезпечити дітям якісний навчально-виховний процес.

У перші ж дні Великої Вітчизняної війни, внаслідок бомбардування німцями міста, було пошкоджено приміщення школи для сліпих. Школу евакуювати не встигли, і вона знову тимчасово припинила свою діяльність. Деякі діти роз'їхалися по селах, але в школі ще лишалося 20 учнів.

10 липня 1941 року місто було окуповано. Фашисти знищили майже все шкільне майно, приладдя, інструменти. Невеличкий колектив школи (двоє вчителів, піонервожата та сторож) намагався врятувати тих дітей, які залишилися. Їх переселили до маленького будиночку по вулиці Червоного Козацтва. Так, завдяки зусиллям невеличкого колективу були збережені сліпі діти.

Майже одразу після визволення міста (березень 1944 року) на посаду директора зазначеного закладу було призначено Ядвігу Іванівну Каштанову [4, с. 33] – випускницю Кам'янець-Подільського інституту соціального виховання, учасницю війни. Вона зібрала педагогічний персонал, який повністю забезпечив процес навчання та виховання сліпих дітей. До початку 1960-х років школа зазнавала значних матеріальних та фінансових труднощів, оскільки основні зусилля держави були спрямовані на відновлення економіки в повоєнний період.

У 1963 році, у зв'язку зі зменшенням кількості сліпих дітей, цей заклад було реорганізовано в школу-інтернат для слабозорих дітей. Протягом шести років були здійснені будівельні роботи (за кошти Центрального правління Українського товариства сліпих), які дали змогу забезпечити учнів комфортними кімнатами для проживання та навчання. Навчальний процес був оснащений усім необхідним обладнанням.

У 2001 році школа-інтернат була реорганізована в Кам'янець-Подільський навчально-виховний комплекс з центром реабілітації слабозорих дітей.

У післявоєнні роки в Західній Україні виникали й нові навчальні заклади для сліпих. Так, у травні 1947 року в Підгірцях (Львівська область) в приміщенні колишнього панського палацу була створена міжобласна спецшкола-інтернат для сліпих дітей. Частина педагогів була незрячими та слабозорими. До школи приймали дітей, які втратили зір під час війни, з усієї України. Багато з них були такими, які вже вийшли зі шкільного віку.

На жаль, нова школа не була достатньо забезпечена контингентом сліпих дітей, тому в 1955 році в Підгірцівській міжобласній спецшколі-інтернаті було відкрито два перших класи для слабозорих дітей (25 осіб) і контингент школи-інтернату збільшився до 85 осіб, а в 1956 році її було повністю реорганізовано в школу для слабозорих. Сліпих дітей відправили на навчання до Львівської та Мукачівської шкіл для незрячих.

Умови проживання дітей в школі були дуже складними. До 1957 року вона освітлювалася газовими лампами. Спеціальних підручників та зошитів для слабозорих дітей не було. Але, незважаючи на труднощі, педагогічний

склад зміг забезпечити навчально-виховний процес. У школі діяли хоровий та драматичний гуртки, оркестр. Педагоги обмінювалися досвідом роботи з вчителями Львівської, Вигодської, Мукачівської спеціальних шкіл. В Свердловську були закуплені лупи та відповідне навчальне обладнання. Значна увага в школі приділялася забезпеченню відмінного санітарного стану.

При школі було створене велике допоміжне господарство, що допомагало не лише забезпечити продуктами харчування учнів, а й навчити дітей доглядати за домашнім господарством.

У 1988 році школу очолив Ярослав Петрович Сенько – директор з демократичним стилем керівництва. З цього часу на хвилі національного відродження розпочалися значні позитивні зміни в житті школи [5].

Цікавість для нашого дослідження представляє історія створення сучасної Клеванської (Рівненська область) спеціальної школи-інтернату для слабозорих дітей. Станом на 1 жовтня 1944 року у титульному списку дитячих будинків по Рівненській області згадувалася Рівненська спеціальна школа-інтернат для сліпих дітей, як установа, яка буде фінансуватися з обласного бюджету з 1 січня 1945 року. Але реально вона почала функціонувати з 1 червня 1950 року. У серпні 1950 року вчителі виїхали по районах Рівненської області для організації доставки сліпих дітей. З 1 вересня 1950 року в школі розпочався навчальний процес. Спеціальне навчальне обладнання було закуплене в Ленінграді.

25 вересня 1950 року школу-інтернат з міста Рівного перевели в село Софіївку Вербського району.

У післявоєнний період у цьому інтернаті навчалася багато «дітей-переростків» з різних областей України, які осліпли внаслідок бойових дій. У 1958 році школа-інтернат для сліпих була реорганізована в допоміжну школу-інтернат. Незрячих дітей направили до Львівської школи для сліпих, оскільки там була набагато краща матеріальна база. Згідно з наказом № 14 від 7 березня 1963 року школа переїхала до селища Клевань. Поступово розумово відсталі діти закінчували школу, а на їх місце приймалися слабозорі. Таким чином з січня 1969 року школа була реорганізована в Клеванську школу-інтернат для слабозорих дітей, яка успішно функціонує й сьогодні [5].

На виконання наказу Міністерства освіти УРСР № 45 від 03.02.1963 року, яким передбачалася організація в кожній області спеціальних шкіл-інтернатів для слабозорих дітей та дошкільних груп при них, в селищі Вигода Івано-Франківської області на базі Вигодського дитячого будинку з 15 серпня 1963 року було відкрито спецшколу-інтернат для слабозорих дітей на 60 місць із дев'ятирічним терміном навчання.

Дітей до школи направляли за путівками ОБЛВНО. У 1963 році контингент учнів становив 53 особи. Оскільки педагогічний персонал майже повним складом перейшов із дитячого будинку, на базі якого організувалася школа-інтернат, він не мав спеціальної освіти. Частина вчителів була направлена до Києва на курси перепідготовки вчителів, частина вивчала досвід роботи Київської та Дніпропетровської шкіл-інтернатів для сліпих, частина вступила до Київського педагогічного інституту на навчання за спеціальністю «Тифлопедагогіка». Багато уваги в школі приділялося здійсненню взаємозв'язку педагогічного та медичного персоналу в корекційно-реабілітаційному процесі.

Приміщення школи не могло забезпечити умови повноцінного навчання та проживання дітей, тому було побудовано 8 класних кімнат. Завдяки розширенню приміщення в 1967 році в школі вже навчалася 102 учні.

У 1970-1972 роках було побудовано нове приміщення школи, в якому 1 вересня 1972 року розпочалися заняття. У 1986 році розпочалося будівництво нового приміщення на 282 учні. Після 45-річного статусу школи інтернату для слабозорих дітей у 2008 році її було реорганізовано у Вигодський навчальний корекційно-реабілітаційний центр, в якому навчається та проходить реабілітацію близько 160 дітей з порушеннями зору та ДЦП [5].

Висновки. Аналіз становлення, розвитку та діяльності шкіл для сліпих дітей на території Західної України показав, що, завдяки ініціативи урядів та окремих прогресивних діячів західноєвропейських країн, тут у другій половині XIX століття почали виникати спеціальні навчально-виховні заклади для незрячих дітей. Кінець XIX-початок XX ст. характеризувався швидким зростанням інтересу громадськості до проблем сліпих. Пожертвування на будівництво приміщень для шкіл сліпих, на утримання незрячих є яскравим прикладом цього. У школах не було єдиної чіткої системи навчально-виховної роботи. Кожна школа впроваджувала свій курс навчання, та й навчання відбувалося мовою тієї країни, під чийм підпорядкуванням знаходилася школа.

Входження Західних областей в склад Радянської України сприяло бурхливому розвитку спеціальних шкіл для сліпих. Викладання в цих закладах почало відбуватися українською мовою та за затвердженими централізовано навчально-виховними планами. Школи були забезпечені спеціальним обладнанням та кваліфікованими спеціалістами-дефектологами.

Таким чином, основними тенденціями становлення та розвитку шкіл для дітей з порушеннями зору в Західній Україні є висхідна динаміка цих закладів, обстоювання прав на рідномовну освіту, її структурна та ступенева гармонізація.

1. Гроза Т. А. Народження тифлопедагогіки / Т. А. Гроза // Заклик. – 1984. – № 11.
2. Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні / Л. А. Медвідь. – К., 2003. – 335 с.
3. Пеленський Е. Ю. Шкільництво. Культурно-освітнє життя / Е. Ю. Пеленський // Карпатська Україна. – Львів, 1939. – С. 39.
4. Свиридчук Т.П., Гроза Т.А., Ранська Т.І. Нариси з історії тифлопедагогіки / Т. П. Свиридчук, Т. А. Гроза, Т. І. Ранська. - К., 1999. - 102с.
5. Федоренко С. В. Навчання і виховання дітей з порушеннями зору в Україні: історія та сьогодення: монографія / С. В. Федоренко. – Запоріжжя: Вид-во Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатопрофільного центру, 2012. – 306 с.
6. Ярмаченко М. Д. Виховання і навчання глухих дітей в Українській РСР / М. Д. Ярмаченко. – К., 1968. – 320 с.